

Zákon tří stavů

// (La loi des trois états)¹

Régis Debray

Překlad: Lenka Harantová

Ono zabije toto

Před samým závěrem bych chtěl osvětlit jedno století druhým. Jeden převrat druhým. „Paralelní životopisy“ kdysi postavily proti sobě slavného Řeka a slavného Římana. Mně dovolte vyzkoušet si hru zrcadel mezi 16. a 20. stoletím – „paralelními stoletími“. Jak již víte, mediologové odolávají všemu kromě analogie. I když to příliš neprospívá naší akademické reputaci. Pro ideografického historika, který popisuje co možná nejdětalněji určitou epochu, aniž by se příliš snažil pochopit, co je v ní nového, je tato technika srovnávání na dálku vtipnou hříčkou. Pro „filozofa historie“ (jak říkají s opovržením historiografové) je to hra výnosná, neboť anachronická obměna odkrývá to, co je rozdílné i co se nemění. A protože metafyzici nás opouštějí, je tu koneckonců místo pro metahistoriky.

Tu hru nejprve shrnu takto: žijeme v 16. století na druhou, na mocninu n . Ale v 16. století naruby – váha se překlání na druhou stranu.

Začneme podobnostmi.

Dvě století katastrof, dvě století katapultů. Jedna a tatáž řetězová reakce přinesla do katolické Evropy 16. století střelný prach a do Ameriky knihtisk. Stejně tak přinesla do puritánské Ameriky 20. století atom, elektron a Měsíc. Jako kdyby stejná vlna lidstvu po epochách přinášela řád a chaos, významné objevy i genocidy, princip osídlování i prostředek vylidňování. Materiální moc civilizace simultánně roste ve všech oblastech (dopravních prostředcích, vyražďování i komunikaci), které se vyrovnávají a možná i, jistým principem konstantnosti, navzájem vyrušují. Karavely tak byly v době knihtisku to, co jsou rakety v době televize, dnešní astronauti odpovídají někdejšímořeplavcům a dobývání vesmíru zámořským objevům. Dříve bylo k vládě nad duchem a trhem myšlenek potřeba vládnout moři, jako je dnes k ovládnutí trhu obrazů a informací nutné ovládnutí prostoru. Precizní mediologie není nikdy daleko od strategie, stejně tak jako nemůžeme izolovat prolínající se panoplie mocenských vztahů mezi národy, které se přímo navzájem modifikují. Majákem renesance byla Itálie, tak jako našeho století Amerika. A byl to Janovan Kryštof Kolumbus, který, aniž to tušil, přemístil tu pochodeň nebo virus (či obojí) ze Starého světa do Nového.

Století horečnatá, performativní, kanibalská. Významné epochy inkarnace Slova, epochy pohlcené vlastními sděleními a uvíznuté ve vlastních sítích, doprovázené silným žářem (když symbol sám o sobě je chladný a vzdálený), jenž propojuje individuální nadšení a kolektivní vášeň a přeměňuje pomalou symbolickou efektivitu v masové násilí. Boží vojsko, lidová armáda. Znaky přerůstají do vražd, knihy do mýtů a vzpour světového rozsahu, překračujících rámec etnických neshod. V 16. století byla náboženská naděje, ve 20. století „ideologická“. Náboženský teror, politický teror. Absolutistické

1 Text je překladem z dvanácté kapitoly studie DEBRAY, RÉGIS. 1991. *Cours de la médiologie générale*. Paris: Éditions Gallimard.

sklony církve, totalitní sklony politických stran. Reformace a protireformace, revoluce a protirevoluce, vycházíme z vnitřního rozkolu a dostáváme se do pozemské bitvy. Dvě století mecenášů, kde každý z proroků, vyzbrojený především slovy, sám uskutečňuje to, co říká. Luther, Kalvín, Loyola, Müntzer. Lenin, Trocký, Mussolini, Hitler, Mao, de Gaulle. Objevují se ti, kteří na začátku nemají jinou moc, než je moc slova, danou tím, co řeknou nebo napíšu. Ti, kteří vyrovnávají do řady slova a za nimi potom vojska, za symboly řadí zástupy anebo nové interpretace symbolů starých. Ti, kteří silou svojí jedině symbolické autority donutí církve, národy, řady, strany a státy vystoupit z jejich zadumanosti... Nebo z jejich promluv. Neboť v našem století se semenišť živé mluvy přemístilo na jih, k chudým rolníkům. Mao Ce-tung, Stalin nebo Enver Hodža před tím, než promluví nebo zasáhnou, sepisují: v tom tito poloasijské despotové ještě vystupují jako obyvatelé Západu, zvrhlí potomci Slova a osvícenství. Gándí, stejně jako pandit Nehrú, Násir, Perón, Sukarno, Castro, Chomejní či Kaddáfí do jejich skupiny nepatří – jsou to řečníci. Tito velcí rozsévající slov se těší vážnosti mudrců nebo svatých, nikoliv však „vědců“, hlásají naslouchání, ne dešifrování a udržují spíše spontánní mluvené slovo než předem připravenou klerikální glosu. „Souhrnnými díly“ těchto mobilizátorů lidové energie jsou hlavně sbírky řečí, proslavů, přísloví a volných rozprávění. Socializační populismus třetího světa, tak jako všechny formy revolučního nacionalismu, patří k verbální kultuře s radiofonickými sklony (odtud další autoritativní režim). Velký dělostřelec Znamení sám proniká do prostoru svého vlastního života (psaní a konání), sám následuje dráhu své řeči až do bodu, kdy se s ní identifikuje, a její uskutečnění přenechává ostatním jen donucený násilím.

Toto krátké spojení symboliky s politikou se objevuje v 16. i ve 20. století. Obě století nám připomínají, jak se mylí ti, kteří v poblouzněných z ducha systému vidí jen pomatenec. *Mein Kampf* nezušlechťuje *status quo*, ale předpovídá činy (v tom je Hitler v absolutním slova smyslu „ideolog“ jako ostatní, a nikoliv psychopat). A takový ideolog tedy nebyl hlídacím psem, ale lvem a vlkem. Nejen garantem pořádku, ale, v dobrém i zlém (organizace SS nebo France libre), zakladatelem Řádu. Ale na konci přichází smyk. Evangelictví a socialismus, zrozené ve slovech, se koupou v krvi. Nepatrná energie uvolňuje energii obrovskou, která proudí zpět a ničí zdroje. Slibující úsměv se stává pologrimasou a nakonec se proměňuje v úšklebek. Po nadšení z prvních desetiletí přichází temno z těch posledních. Obrat od humanistického k fanatickému, od pronásledovaného ke kriminálnímu. Od obnoveného individualismu k obnovenému konformismu. Jak 16. století, tak i 20. století začíná „nalevo“ a končí „napravo“. Osvobozující kritická analýza upadá do tradiční dogmatické doktríny, racionalismus je obklíčený „návratem posvátného“, modernita natahuje ruku k archaismu. Ať už je to nocí na svatého Bartoloměje nebo hranicí, na které byl upálen Michel Servet, reformované vloupání, stejně jako to revoluční, se obrací v posílené teritoriální a morální hradby. Staré revolty předělávají systémy, a až když na ně přijde řada, podněcují revoltu vlastní.

Takové jsou tedy politicko-chronologické analogie. Jen povrchný lesk, uznávám, ale přejděme k tomu hlavnímu: mediologickému otáčení. Dvě velké krize autority na Západě byly nejdříve krizemi dědictví, ožívováním archívu obrácenou transmisí stop. Odtud hierarchický převrat na vedoucích postech společnosti. Lidé informace, kteří řídí aktualitu, jsou velebeni i pronásledováni vladaři (v obou případech to znamená „uznávání“), stejně jako dříve lidé archívu, kteří řídili paměť. Objevují se noví nositelé legitimacy, kteří mají v hrsti politickou moc, ale není to tatáž moc, ani tatáž hrst, ani tatáž legitimita. Mediokrat je nový klerik, jenž určováním každého dne jeho sazbou, o které je třeba přemýšlet, pochybovat

a co nejvíce v ní doufat, stanovuje denní řád města. Čtvrtá moc se stává první, protože právě ona, a ne moc politická, hierarchizuje objekty pozornosti a třídí to důležité z nepodstatného, nebezpečné z neškodného, dobré z kóukolu. 16. století: „Cuius regio, eius religio“. 20. století: „Cuius medium, eius religio“.

Místo života, médium, morálka, mentalita a možnost žít: prudká změna mediasfér se vyznačuje krizí pěti *m*. Kulturní revoluce v 16. století (a to především masivní rozšíření vynálezu z 15. století) a potom revoluce současná, která znovu vytlačuje písemné vyjadřování kanály obrazu-zvuku. U „audiovizuálního“ se mi nicméně zdá nejdůležitější ona eliminace spojovníku, která se nabízí fúzi sluchu a zraku. Leonardo da Vinci si přizpůsobil to, co bylo později nazváno renesancí, aby oddělil a svobodně zaměnil pojmy *auditus* (*fides* a *traditio*) a *visus* (pohled a intuice). Oko jako orgán smyslu a vědění v 16. století triumfuje nad uchem, orgánem předsudků a nejasností. Chtěje vytvořit vědu o viditelném dělal Leonardo z filozofie a malířství tentýž platónský souboj mezi zdáním a bytím, *perché l'occhio meno s'enganna*. Nuže zdá se, že 20. století pokračuje opačnou cestou, od ticha k hluku, od čáry ke skvrně. Nestalo se snad toto střídání hlavním sjednocujícím činitelem mládí a světových kultur?

Doby trvání každé z přeměn bezpochyby nebyly stejné. Ve Francii se vstup lidových mas do psané kultury postupně vyvíjel tři století, řekněme od Ludvíka XIV. po Julese Ferryho². Hybnou silou byla možná v obou případech ekonomie trhu, ale trvalo tři sta let, než se přešlo od omezené ke všeobecné alfabetizaci, a stačilo jen třicet let k rozšíření elektronického obrazu. Na jedné straně byl proces, na druhé zemětřesení. Obojí se odráží v objektivním ekonomickém vývoji, politická vůle ale hrála větší roli pro vyjadřování písemné, zvláště v případě zákonů o bezplatném a povinném vzdělání republikánské školy, která ve Francii završila rozsáhlé společenské hnutí. Písemné *sestoupilo*, zlidověním elitistického kulturního modelu. Obrazovka *vystoupila*: u dělníků byla dříve než u buržoazie, intelektuálové jí opovrhli a kosmopolitní elita ji stále ještě ignoruje. Difúze psaného pokračovala ve formování společenského terénu. Jako činitel nerovnosti začala hloubit propasti mezi městy a venkovem, mezi venkovem s vysokou produktivitou na severu a opožděnějšími územími na jihu, ve městě mezi buržoazií a dělníky a všude zároveň mezi muži a ženami. Přístup k elektronickému obrazu nevyžadoval zvláštní technické znalosti ani hierarchickou nadřazenost, byl rovnostářský a demokratický, jak to potvrzují i poplatky (stejně pro všechny, ať je jakýkoliv počet přijímačů v domácnosti). Ženy se dívaly na televizi ve stejnou dobu jako muži, rolníci ji sledovali jen o trochu méně než měšťané, katolíci o něco více než protestanti a sever Francie nebyl zvýhodněn. Pokud existovaly nerovnosti, byly náhodné a fyzické (například problémy retranslace v hluboko položeném terénu).

Od 16. století je přechod k psanému přechodem od věřícího občana k podřízenému, od farnosti k správnímu celku. Osvobozené individuuum se odpoutává od úzké skupiny, která byla pod kontrolou starců a kněží, a začleňuje se do skupiny rozsáhlé, pod kontrolou notáře, četníka a právního znalce. Přechod od společenského statusu ke smlouvě, od zvyku k nařízení, od nedělních homilií k mobilizační vyhlášce. Od šíření víry kazatelkou k vyznání víry z tribuny, od náboženské propagandy k propagandě politické. Napříč registry, předpisy, soudními rejstříky či nařízeními stát sčítá svůj lid a sepisuje bohatství. Tiskopis, na začátku oslavovaný s vidinou individuálního blaha, vede k výpisu daní. K psa-

2 F. FURET, J. OZOUF, „L'alphabétisation de Français (XVII – XIX) . Trois siècles de métissage culturel“, Annales E. S. C., mai-juin 1977.

nému jsme přistoupili přes náboženskou skutečnost, ale tištěné nám pomůže z ní vyjít ven. A vpustí nás do sféry skutečnosti politické.

Přechod od tištěného k audiovizuálnímu odpovídá přechodu od školy k podniku, od ministerstva k burze. Od občana ke konzumentovi, od národního rámce ke světovému trhu. Politickou skutečností, přes monopol státu, jsme přistoupili k domácímu obrazu a tento obraz nám pomáhá se od politiky osvobodit. Ve prospěch reklamy, konzumních fantazmat a společenského postavení. Jedna kontrola pro druhou, ale jednou přímá a pevná, podruhé přizpůsobivá a mimikrová. Dá se říci, že je to pokrok v individualizaci. Protestantské individuuum se ocitlo tvář v tvář Bohu, republikánské zákonu, televizní divák Dow Jonesovi.

Uvolňováním náboženských pout obnovil knihtisk pouto občanské – až dokud neudělal z politické iluze nové náboženství čtoucího občana. Uvolňováním politického pouta elektron upevňuje pouto ekonomické – a vytváří tak z ekonomické iluze nové náboženství konzumenta obrazů.

Tento kyvadlový pohyb má svoji společenskou interpretaci. Tištěné urychluje vzestup „šlechty taláru“ a pokles „šlechty meče“. Elektron urychluje pokles dědiců cechu soudních písařů (svobodných a intelektuálních profesí) a vzestup dědiců obchodů (manažerů a podnikatelů). Dominance se vyměňují. Symbolické posvátnosti také. Knihy urychluje přechod *aury* Knihy Pravdy ke knihám pravd, to znamená od kláštera k univerzitě, od křížové chodby k městu, od kněze ke vzdělanci. Kroky k *auře* společenské se následkem toho obrací. Za feudalismu bylo Písmo církvi a rytíři a vesničané žili v ústní a posunkové kultuře. Prostí lidé ale zburžoazněli, stali se z nich právníci a klerici státu, vášnivě zaujatí římským právem. Společenská historie knihtisku od 16. do 20. století se může číst jako dlouhý boj ovládaných vedoucích k tomu, že si nakonec s námahou osvojí kulturu textu. Alfabetizace (která těsně před Velkou francouzskou revolucí dosahuje klíčové hranice 50% mužské populace), základní škola, noviny a jejich zlidovění, technické vzdělávání, vytváření lidových univerzit a proniknutí do vyššího vzdělání, večerní kurzy a městské knihovny – tolik orientačních bodů na cestě tohoto bojovného osvojování. A nakonec ve stejném století, kdy strategické výšiny textového byly konečně dobyté těmi dole, ztrácí písemná pozice náhle svůj význam, následkem technik reprodukce, o nichž Walter Benjamin s rozvahou inteligentního básníka předpovídal, že vnutí „nový výběr, výběr prováděný před aparaturou, z něhož vítězně vycházejí star a diktátor“.³ Přesně v okamžiku, kdy se šněrovací boty předměstí, přijímáním náboženství písma v jeho republikánské a socialistické verzi, stávají „protestantskými“, střevíce se otáčejí na patě a znovu se stávají „katolickými“, mocí mikrofonů a kamer. Zbytky staré „aliance sil kultury a práce“, odříznuté ve svých knižních baštách, se tak působením emotivním, ústním a populistickým ocitají natočené k „levici“. Nastává tu zábavná vzájemná výměna: první v písemném projevu se stávají posledními v ústním, ale v mediální demokracii jsou ubožáci pera těmi prvními v televizním světě. Plán proti provedení, četba proti interview, přednáškový sál proti pódiu, to jsou šípy proti Winchesterům. Uvidíme jednou poslední mohykány „doslovné války“ ve vitrínách v muzeu evropského umění a tradic? Nikde nebylo řečeno, že se etnologové v roce 2500 nebudou přednostně zajímat o kmeny abecedy.

Tedy 16. století naruby. Příběh emancipace nepřetržitě skanduje tato dvě klíčová století jako dvě silné doby svobody, z nichž první zrodila a druhá zbožšťila moderní individualismus. Problém ale je, že se nejedná o totéž individuuum. Reformace byla vzpourou

3 V poznámce eseje „Umělecké dílo ve věku své technické reprodukovatelnosti“. Pp. 44 in Benjamin, Walter. 1979. *Dílo a jeho zdroj*. Praha: Odeon.

znaku proti obrazu. Svaté knihy proti soše světce. Rodinné či individuální četby Bible proti svatému přijímání. My zažíváme protireformaci obrazu proti znaku, hudby proti četbě a audiovizuálních technik proti školní tabuli.

Reformace možná ztroskotala na svých utopiích. Revoluce zcela určitě. Ale pád reformace není pádem školy ani knihy, zatímco pád revoluce značí pokles školy a vrchol obrazu. 16. století chtělo věřit, ale naučilo se číst. 20. století, unavené myšlenkami, se odnaučilo číst a znovu začalo věřit, a to nejprve v obraz. Naivně doufá, že s novým kultem obrazu, neboli *ikonologií*, se osvobodí ze zajetí toho, co nazývá „ideologií“. Během ikonoklasmu pomohla reformace, ve smyslu Peirce, k přechodu od ikony k symbolu. Za vlády ideoklastů a ikonolatrie se vracíme se od symbolu k ikoně. Směrem k novému středověku.

Katodová protireformace

Poezie není ani pravdivá, ani lživá. Něco nám sděluje. Existuje poezie mediologická, postavená na shodách a rezonancích. Nepřináší poznatek, ale stimulaci. V naší disciplíně na poezii nezapomínáme, neboť právě básníci otevřeli cestu kritikům. Analýze předcházela analogie. Victor Hugo uvádí Waltera Benjamina. Vrátit se k prorokům znamená návrat k pramenům. V roce 1831 napsal Victor Hugo román *Chrám Matky boží v Paříži*, odehrávající se kolem roku 1480. Arcijáhen chrámu Kladius Frollo listuje novou knihou od Petra Lombarda, vydanou v Norimberku, při tom s obdivem pozoruje Chrám Matky boží a vyslovuje onu záhadnou větu: „Kniha zabije budovu.“ Následuje slavná prorocká meditace, již přežitá (neboť víme, že skuteční Frollové před ručním lisem plesali radostí), avšak neobyčejně bystrá. Představte si romanopisce, který by zařadil do děje komunistického arcijáhena z května 1968: „Ústřední tajemník se chvíli mlčky díval na monumentální skleněnou budovu, pak ukázal levou rukou na televizní přístroj stojící na stole a pravou napřáhl k sídlu plukovníka Fabiena: „Běda, toto zabije ono.“ Romanopisec by udělal myšlenkovou chybu (bylo příliš brzy), ale dobrou mediologickou prognózu (audiovizuální směruje „k pravici“, zatímco tištěné „k levici“).

Výrok *Toto zabije ono* je záblesk jasnozřivosti. Mág Hugo vyslovuje dvě proctví v jednom, představuje nám dvě tváře jedné intuice, voltairovskou a hegelianskou.

Podle Voltaira „tisk zabije církev“, tím, že schvaluje Luthera. Kniha zvítězí nad tělem, inteligence nad vírou, veřejné mínění nad papežskou autoritou.

Podle Hegela „knihtisk zabije architekturu“. V dlouhém průvodu podob Slova jedno umění sesazuje z trůnu druhé. Architektura byla prvním písmem lidského druhu. Ale „lidská myšlenka, když změní formu, změní také způsob vyjadřování. Základní myšlenka každého pokolení se nebude již psátí tímž způsobem. Kamenná kniha, tak pevná a trvanlivá, ustoupí knize papírové, ještě pevnější a ještě trvanlivější.“⁴

Kamenná kniha – gotická katedrála – již byla rozluštěna a přečtena historiky umění (například Panofskym). Obdélníková kniha, jako papírová budova se sloupci vyrovnanými do sloupořadí, kde každá stránka vytváří svůj půdorys, s hlavní lodí, postranními loděmi a řadami lavic, byla historiky knihtisku (jako je Yvonne Johannot) vrácena ke *svým původním metaforám*.⁵ Stejně jako je katedrála Biblí z kamene, například Bible z Alcalá z 16. století je katedrálou z pergamenu nebo z papíru (a kodex pak katedrálou do kapsy, farním kostelem). Hugova přirovnání, potvrzená erudovaným výzkumem, mohou být brá-

4 Citováno z českého překladu románu Victora Huga *Chrám Matky boží v Paříži*. Praha: Odeon, 1978.

5 Yvonne JOHANNOT, *Tourner la page, Livre, rite set symboles*. Jérôme Milion, 1988.

na doslova. Přesto se nám tu a tam zdá, že se zásadně mýlil. Proč? Protože architektura a náboženské hodnoty v současném světě znovu nabývají síly. Toto tedy nezabilo ono?

Ba ano. Kdysi. Dnes ale toto slábne a nechává žít ono. Hugo popsal pohyb kyvadla ke grafosféře; my jsme svědky jeho návratu směrem k videosféře, a tedy opačného efektu. Historie se zkrátka opakuje.

Psaný text už není *stabilní*, nezaručuje trvání. Už netvoří pevný celek s kategoriemi díla, autora a génia jako základními stavebními kameny. „Neměnný násobek“ byl obětí svého vlastního násobení. Kniha (velká) už není dostatečná autorita a je tu příliš (malých) knih. Toto vysvětluje ono. Je tu nový typ písma. Knižní budova zkapalněla s tekutými krystaly našich obrazovek. V zářivém dešti prchavých obrysů dopadá na zem. Počítačové písmo vyvolává euforii, je nestálé, těkavé, dostatečně vzdálené od tvrdošijné touhy po trvání, od obtížné práce zápisu. Ztráta materiálnosti zabila architekturní symboliku Knihy jako chrámu pravdy s hlavním průčelím, vertikálními sloupy a fasádou-obálkou. Vrací se tedy text z kamene. Jediný garant neměnného, nejschopnější překonat bezduché tlachání a zbytečná slova, vynořit se jako skála z proudu věr a slov. Od té doby už „základní myšlenku“ pokolení nevyjadřuje slavný spisovatel, ale slavný architekt. Konec písemných monumentů, vrací se monumentální písma. Na žebříčcích popularity Pei nahrazuje Malrauxe, tak jako na oficiálních bienále nahrazuje architektonický projekt obraz od malíře. Obálka z kamene nechává zmizet obsah, neboť obsah se vrátil na obálku. Kniha už není chrámem Pravdy, dokonce už ani netrůní ve středu bývalých chrámů Knihy a v koncepci velkých moderních knihoven, často překřtěných na mediatéky, mají budova a architekt převahu nad čtenářem a archivářem. „Stavění“ opustilo papír? Vrátilo se k pevné podstatě. Spisovatel protestuje. Vladař to vítá (kámen je značkou moci a lépe se dá přenést na obraz).

Předtuchy mediologa Huga mohly být nepatrně doladěny profesionálními historiky, ne však vyvráceny. „Před vynálezem knihtisku,“ říká nám autor výroku *Toto zabije ono*, „by byla bývala reformace jen náboženským rozkošem, knihtisk z ní učinil revoluci. Odstraňte tisk a kacířství ztratí mizu. Ať je to dílo osudu nebo Prozřetelnosti, Gutenberg je předchůdce Lutherův.“⁶ A co nám říkají vědci? Chaunu: „Bez tištěné knihy není humanistické revoluce. Humanismus by v 15. století ztroskotal stejně tak jako ve století 8., 9. a 12., protože bez knihtisku je humanistická práce prací sisyfovskou.“⁷ Mandrou: „Je snad příliš odvážné prohlašovat, že reformace a renesance jsou dcerami knihtisku (...)? Aniž bychom si hráli na předělávání historie, tuto dětinskou hru, je to platná hypotéza (...).“⁸ Dickens: „Nedokážeme zcela odhadnout, jakou roli hraje knihtisk v šíření našich náboženských idejí. Na rozdíl od kacířů Wyclifa a Waldena bylo luteránství od počátku produktem tištěné knihy. Díky tomuto novému prostředku byl Luther schopný zanechat v evropské mentalitě přesný, jednotný a nesmazatelný otisk. Poprvé v historii lidstva mohla široká čtenářská veřejnost posoudit platnost revolučních myšlenek, díky způsobu komunikace směřující k mase, která používala místní nářečí.“⁹ Evangelictví je bezpochyby spíše náboženství četby než knihy; během svého úpadku se možná snížilo na pouhý morální individualismus, ale vždy opírající se o pedagogiku písma. Ve Švédsku luteránská církev dokonce obnovila povinnou četbu Bible (nařízení z roku 1686). U kolektivního čtení bylo od kázání k činu bezpochyby daleko a vizuální četba, tichá, vnitřní,

6 Citováno z českého překladu románu Victora Huga *Chrám Matky boží v Paříži*. Praha: Odeon, 1978.

7 CHAUNU, *Le Temps des réformes*. Paris: Fayard, 1975, p. 316.

8 MANDROU, *Histoire de la civilisation française*, Paris: Armand Colin, t. I., p. 301.

9 Arthur DICKENS, *La Réforme et la société du XVIe siècle*. Paris: Flammarion, 1969.

zůstane na dlouhou dobu rezervována malému počtu. S mottem „čtete málo, ale čtete dobře“ Luther možná vyvrátil na nepřízeň osudu (tento pořádkumilovný člověk se obával nevázanosti). Nezapomeňme, že novokřtěnci praktikují společné čtení, jak je typické pro katolíky. Přesto však reformace, již zůstaly jen dvě svátosti ze sedmi, pozvedla dobu dešifrování a hláskování do posvátných liturgií římského obřadu. Individualizace starých psalmodií navázala na starou hlasitou pospolitou tradici tichou a intimní mediací svátého textu. Personalizace náboženského života je stejně škodlivá slávě instituce jako ostentativnosti nového rituálu. Kalvinistická podřízenost ústního písemnému má hodnotu pro podrobení těla a represi určitého společného libida, jako kdyby lidé městské elity museli ukrývat svou tělesnost a veškerý svůj verbální projev, aby mohli znovu a v osamělosti najít nahé tělo Boží mluvy. A je pravda, že protestanti nejsou lidé oslav a tance. Vytištěním myšlenka ztrácí svou přirozenou lidskost. Rousseau, ženevský občan, žil rozpolcen mezi zákonem a oslavou. Po vitální zběsilosti velmi nízkého středověku je evangelické 16. století přinejmenším pochmurné. Ale toto podrobení, toto neznabožské sebetřýznění potvrzuje suverenitu vědomí, „nitra“, které zaručuje více laickosti a následně dokonce i více demokratických práv. Protože laik, který dobře čte, má v očích Boha větší cenu než papež, který přeskakuje řádky.

Někteří význační protestanti se ptají: „Musí protestantismus zemřít?“ (Jean Bauberot). Nehrozí samozřejmě smrt individuální, ale smrt institucionální. Protestanti v naší společnosti vzkvétají, asimilují se, integrují – ale zdá se, že protestantismus jakožto kolektiv zcela zapadl do anonymity, ztratil svou identitu, zanikl v katolickém ekumenismu. Je to proto, že kvůli jeho „rozdílnosti“, přes záslužné snahy Billyho Grahama a transatlantických kazatelů, je pro něj těžké se zviditelnit. Protestantismus můžeme přirovnat ke knihovně a katolicismus ke kinu. Jsme svědky poklesu návštěvnosti promítacích sálů i kostelů, ale především, a zvláště ve Francii, proměny četby, veřejné i soukromé, v „poušť.“ A tušíme, že druhá Poušť by mohla evangelíkům nahnat strach.

Grafosféra „připojila“ reformaci, videosféra znovu připojila *unam, sanctam et apostolicam*. Společenská viditelnost evangelíků se zmenšuje, protože katolicismus věnuje více pozornosti vidění a slyšení a protestantismus čtení. Kultura rozhlasu a obrazu vzala protestantismu, přinejmenším ve Francii, velkou část jeho relačních schopností. Američtí „televangelisté“ se budou jen marně snažit – televize pro *sola scriptura* nebo ospravedlnění vírou nemá pochopení. I morální nitro má svoje ekologické požadavky.

S radostí znovu nacházíme středověký jazyk obrazů a stará umění mluvy, čest smíchu, absurdnosti, digrese, tu komickou a maškarní lidovou kulturu, kterou oživil Bachtin připomenutím Rabelaise. V novém veřejném prostoru nahrazují rétorii písaře, zatímco do prvního politického plánu se vrací doktrinářské náhražky „zpátečnického modernismu“ pěstovaného našimi meziválečnými tradicionalisty. Lasery, zesilovače a decibely v našem volném čase znovu uvolňují veškerý emocionální a kmenový svět, ztěžklý opakovaným ožíváním. Vzbuzuje se tak zalíbení ve velkých kolektivních mších. Magie a čarodějnictví, zvuky a světla, Panna Marie a svatí. Vlnami rozvířená autoritativní charismata se v náboženském plánu znovu plně rozvíjejí, získávají neobvyklou smyslovou sílu, přitažlivou pro potomky písma, dokonce i uvnitř církve. Hugo: „Po papežovi papír.“ Ano. A *po papíru papež*. Už to není stejný papež, jistě, ale také to není jakýkoliv papež.

Ve skutečnosti se uvnitř katolického světa – tento mikrokosmos mluví za všechny ostatní a lépe než ostatní – dominance obrátily. Už víme, že katolicismus je jedním slovem mediace. Jí také zůstává, ale nové materiální podstaty vyprovokovaly *recyklaci mediace na pravici*. Neboť v křesťanské mediaci, tak jako ve všech ostatních, obecně existují

dvě linky. Charismatické obrození proti hermeneutické tradici. Prožitá zkušenost proti intelektuální reflexi. Hodnoty spirituality, nebo hodnoty intelektuality. Svědectví, nebo argumentace. „Společný prožitek na mši, to je něco fyzického, to je fantastické zkušení Boha, divoká oslava mezi lidmi, při které přímo pocítíte Ježíše,“ jak slyšíme od modlících se skupin, mířících až za hranice církve, tam, kde se můžeme právu prohlásit za „přímo napojené na současnou senzibilitu.“ Nebo na kontrolovanou konformitu věr a praktik uskutečněnou institucí. „Kolisavé“ náboženství preferuje mystický výlev, trvalá církev potřebuje dogmatiku. Linie Těla vychvaluje autenticitu, linie Slova vzývá pravdu. První těží ze spontánní inkulturace elektronických hodnot modernity, druhá trpí svázaností akulturace učení a schopností. Je to živá Mluva proti Pismu, faráři proti filozofům, charisma proti akademismu. Pravdomluvnost proti vyřčení pravdy, duše proti kultuře. Explozivní bestseller proti knize o malém nákladu a s pomalým prodejem. Je to, jak by řekl Michelet, horal proti girondistovi, dech proti inkoustu, duch víry proti duchu právníckému. Nacházíme tu paradox, že linie Těla, populistická, je spíše autoritativní, a linie Slova, elitářská, spíše liberální. Se zvukem-obrazem mají takoví Wałęsovové velkou šanci vyhrát vše.

Přednost se dnes nedává důkazu, ale svědectví. Ne řeči, ale mluvčímu. Ne argumentu, ale „přítomnosti“. Zapojte se, otočte knoflíkem. V televizi se nic *nedokazuje*, ale *dosvědčuje* se tam vše. Dělejte to také tak.

Takhle to chce dominantní médium. Není to zvrácenost, ale jeho povinnost. Odtud obrat: Od nynějška Tělo poroučí Slovu. Řečnění vyřčenému. Tón hlasu podstatě sdělení. V masové informaci emoce vítězí nad přesností. Vládne linie Těla.

Nevěřte, věřící, že vláda afektivního a kult efektu spadly z nebe. Jsou ve vaší katodové trubici.

Nevěřte, Evropané, že odplata katolické a tridentské Evropy Evropě Lumièrů (české, pruské, francouzské atd.), které přihlížíme pod zbožnou záminkou integrace, je pouze následkem politického génia papeže a krátkozrakosti statečných bruselských komisařů. Druhá feudalizace našeho kontinentu, vydaná pánům peněz a správnímu rozdělení, bude uvážlivě zrychlena zastaralostí Knihy a příchodem „televěta“. Elektron dobývá naše srdce i finanční trh.

Hlas života

„Na tom všem ale v podstatě záleží jen velmi málo. Velmi málo, pokud přetrvá to hlavní: původní záznam. Velmi málo, pokud ve velkém konfliktu, kde stojí proti sobě ústní a písemná forma komunikace lidských bytostí, se první z nich, celá staletí postupně vytlačovaná a podrobovaná druhou, již nevztyčí a nezačne tedy ohrožovat to, co můžeme bez nadsázky nazvat pokrokem naší civilizace. Pokrokem spojeným nikoliv s vývojem *písma* (neboť toto slovo označuje v jazyce především techniku), ale s vývojem *písemného*, stojícího proti *ústnímu*.“

Toto napsal Lucien Febvre v předmluvě ke knize *La civilisation écrite* (1939).

Jak daleko je onen „velký konflikt“ teď, půl století po tomto varování? Je třeba přehodnotit naše očekávání? Byly obavy historika oprávněné?

Hned nás to bude svádět k tomu odpovědět „ne“. Písemnému záznamu se na první pohled daří lépe než jindy. V jeho šlápějích pokračuje elektronické písmo. Febvre tehdy myslel na rozhlas, já dnes myslím na minitel.¹⁰ Každá epocha přichází s nějakou novinkou či lákadlem. Změna materiální podstaty, například přechod od papíru k obrazovce

10 Minitel je francouzské telekomunikační zařízení z 80. a 90. let 20. století, jakýsi předchůdce internetu opatřený klávesnicí a obrazovkou, který sloužil k vyhledávání nejrůznějších informací na bázi teletextu. (Pozn. překl.)

(přesněji k monitoru počítače našich soukromých terminálů), neznamená zmizení stopy. Záznamů je tu spíše nadbytek než nouze. A kromě neustále rostoucích zásob textů dnes máme ještě pomocnou digitalizaci, hypertexty (dynamické mozaiky pohyblivých znaků), a to nepočítáme intertexty a paratexty, které zavedla literární kritika. Pro badatele bude v knihovnách zitrka četba s použitím počítače zvyšovat používání i bohatost písma. Co se týká přístrojů každodenního života, zdá se, že optické systémy, jako elektronická pošta, videotext, videomatice, osobní počítač či fax (jako doplněk i protivník telefonu), vrací psanému vážnost a moc v řízení naší civilizace. Naše epocha zřejmě nestojí na rétorice, ale na technice a výpočtech.

Tyto Febvreovy postřehy, jakkoliv byly považovány za uklidňující, nemohou skrýt velmi reálný obrat hegemonie. Oprávněně se domníváme, že psané dnes funguje pod nadvládou ústního. Kultura televize společensky zahrnuje kulturu počítače (a ne naopak).

Antiteze písemné-ústní se nám ale může zdát zjednodušující. Zprvce nám předkládá situaci, v níž jeden získá a druhý ztratí, jako kdyby jakýkoliv postup písma způsoboval pokles ústního vyjadřování – ale naše papírožravé a grafomanské společnosti přesně ukazují, že tomu tak není. Zadruhé tu chybí přesná symetrie, nejde o protipóly: písmo není totéž co pouhá nahrávka lidského hlasu a ústní vyjádření není totéž co sekvence zvuků, které nezanechávají stopy. Jsou to dva autonomní světy s vlastní strukturou a vlastními potřebami. A konečně a především, existuje více druhů orality. Oralita národů bez písma je oralitou *primární*. Ústní vyjadřování bez břehů a ostrovů, jako oceán, kde nedohlédneme na pevninu. Oralita-svět, spadající před samý počátek historie. Pro nás je čistou abstrakcí, teoretickým příznakem či etnologickou kuriozitou. Potom je tu oralita po vzniku písma – oralita „antického světa“, kterou nazýváme *základní*. Existuje i oralita patřící civilizaci písma, oralita „středověku“, která tu a tam, zvláště ve světě Koránu, přežívá i dnes. Oralita sekundární neboli „smíšená“, jak ji nazývá Paul Zumthor, jehož kniha *La Lettre et la voix [Písmo a hlas]* umožňuje na pozadí středověké literatury uchopit paradox doby, ve které je teologie, mající jako základní kámen Knihu, královnou věd, a ve které je písemné vyjadřování přesto v podřízené pozici. Hrdinské eposy, lyrická poezie či mystéria, středověké literární dílo existuje jen během své prezentace. Autor textu je zároveň interpretem, čtení nahlas je představením, pamatujeme si ušima. Pokud jde o náboženská sdělení, ta jsou ještě více zpívána než říkana, v duchu šeptána než čtena a meziosobní transmise zakládajících textů (litanie, kázání, sborové zpěvy atd.) se uskutečňuje ve vroucnosti kolektivních emocí. To je dvojí tvář velkých vyrazených tajemství, ulemů nebo laiků, autorizovaných a exkluzivních interpretů svatých textů, tvář vlastní náboženství vzácné knihy šířené na vzdálenosti široce negramotných davů. Oralita, která se s novou mediasférou v našem rozvinutém světě vrací a kterou můžeme nazvat *terciární* neboli odvozenou, má očividně jiný charakter. Už není spjata se symbolikou uzavřené skupiny, jako při bohoslužbách, memorování ve škole nebo zbožné četbě v rodině. Z kolektivní orality se stala individuální. Rádio a televize zprivatizovaly pasivní recepci dříve veřejných společenských sdělení, personalizovaly nečinnost a do našich domovů nastěhovaly extázi. Oralita omezená předpisy a vázaná na předem ustanovené normy se stala divočejší, vynalézavou, nepředvídatelnou: už není znakem podrobenosti, ale osvobození. Důkazem je zmizení rétoriky jako učení umění mluvy, s danými obecnými a přenositelnými pravidly. Naše hlasy dosáhly autonomie nebo několika stupňů svobody v kmenu. Stojí teď místo podpisů.

Ale vnitřní povaha orality se nezměnila. Hlas je tělo, dech, život a barvy. Okamžitá existence. Odstínem, intonací a výškou hlas *nesymbolizuje*, ale *ukazuje*. Písmo odtahuje a vzdaluje. Mluví má od svého písemného sdělení odstup, je nepřítomný svému vytiště-

nému spisu. Nositel racionální objektivitu je sám o sobě neutrální objektivitou. Hlas naopak připoutává, vtahuje do děje. Vnucuje celkový kontext, smysl podřizuje okolnostem, slova přednesu. Inteligibilní se stává existencialistickým. Znovu jsme našli svoje tělo. Zažíváme velký návrat těla do kultury, tělo je znovu jejím středobodem, neboť jsme klesli ze symbolu na index, jak velmi dobře vysvětluje Daniel Bounoux aplikováním Peircovy teorie na Freudovu. Svět už se nereprezentuje, ale znovu se stává smyslovou a okamžitou přítomností: už není znakem, ale obrazem. Je to efekt reality, který je ještě silnější u televize než u kina. Archaizováním, odsymbolizováním se svět oteplil. Materializoval. Senzibilizoval. Feminizoval. Znovu jsme našli ženství. A dětskost. A plodnost. Tep věci, broukání dítěte, zvuky matky, chvění, dech, vyzařování těla. Pozitivní a negativní energie, jako když cítíme k někomu sympatii nebo naopak. Vlnová délka. Kontakt. „Feeling“. Čím méně čteme, tím více se spojujeme. Čím méně posilujeme symbolické rozpojení, tím více potřebujeme pouta smyslová a pragmatická. Úpadek četby zvyšuje hodnotu vztahu já/ty, znehodnocení textu opět upevňuje strukturu okolních socialit. Desakralizace psaného znovu sakralizuje hodnoty kontaktu a přítomnosti, afektivní danosti se transformují do politických kategorií. Neargumentujeme, přizpůsobujeme se. Směřujeme „k souznění“ a „porozumění“ (politiků a občanů, starých a mladých atd.). Chceme, aby všechno bylo blízké, prožité, procítěné, sympatické, autentické, „pravdu říkající“, stručné, „přírodní“. Pojem svoboda je nicméně vnímám spíše ve smyslu spontánnosti než autonomie – je to porážka čistého rozumu, Kant podlehl kouzlu nové audiovizuální morálky. Není to dobře ani špatně. Mohli bychom mluvit o odplatě srdce rozumu, sentimentu reflexi, pocitu významu slova, autority (osobní) pravdě (objektivní) atd., ale hodilo by se spíše říci, že druhé skutečnosti jsou podmíněny prvními. *Visus* se opět podřídilo *auditu*, řekl by Leonardo. A hledání objektivní pravdy autoritě mluvčího, neboť sluch je autoritativní orgán. Je jednodušší zavřít oči, než si zacpat uši a Velcí Bratři ovlivňují široký lid z reproduktorů. Oko má schopnost diskriminovat, srovnávat, rekonstruovat. Poslech kolísá: ukolébává, nebo vybízí k činnosti, bez odstupů a zvláště bez vracení se zpět. A naše oči? Byly převychované, či spíše odvychované našimi zvukovými návyky? Fax nás naučil druhu mluveného písma a televizní divák se dívá na svůj přístroj stejně vágně, jako posloucháme hudbu coby zvukovou kulisu nebo jako se díváme na obrazy na výstavě v den vernisáže – *za chůze*. Bez zdržování se. Současné oko přelétá, kořistí, paběrkuje. Nasycené, znuděné, už nemá čas na pozorování, jako kdyby všechny naše smysly začaly plout po povrchu světa, jakmile ho spatří. Proud unáší naše těla i duše. Mezi mnohými důvody k oslavě ducha tolerance, jenž proniká našimi rozčarovanými společnostmi a zvláště mladými generacemi, nezapomeňme na čest *auditu* ani na to, že morální a náboženská tolerance má svůj intelektuální opak. Za hodinu slyšíme v průměru devět tisíc slov a přečíst jich můžeme třicet tisíc, ba dokonce až sto tisíc, když čteme rychle. Stále více tolerujeme přibližnost, útržkovitost, inkohorentnost, které se snadno vytratí v ústním projevu, ale nikoliv na papíře. Poslech nemůže vrátet zpátky řetězec ústních výroků, což pomáhá vymazávat především rozvláčnost, ale také logický rozpor nebo bezpáteří charakter diskurzu. Myšlenkové skoky a palindomie jsou na tom v každé mediasféře jinak. Knihu může kdokoli a kdykoli konfrontovat se sebou samým, protože prostor promíjí chybu méně než čas. Mohu jí listovat zpátky, tolikrát, tolikrát chci. Nepotřebuji stroj na to, abych ji „přečetl“ a vložil do paměti.

Velký návrat okamžiku

Zdá se, že kultura, ve které žijeme (a která není kulturou vzdělaných lidí) vyslyšela přání Alphonse Allaise. Ano, můžeme postavit města na venkově, protože je tam čistší vzduch.

Ano, můžeme proměnit Afriku v New York, ústní projev ve vrcholnou formu psaného, a tedy *bezprostřednost a okamžitost v maximum mediálních zdokonalení*. Nebo sponzánní tóny v operu. Ztráta materiální podstaty, intelektualizace nástrojů či formalizace přírodních jazyků do informačního jazyka binárního kódu, celé toto očistění současné komunikace přináší šok v podobě návratu archaického věku. A oralita je jen jedním z projevů. Podívejte se na moderní poezii. Skoncovala snad definitivně s přednesem a rýmy a stala se čistou typografií, intelektuálností, teorií? Nevyslovitelnou, a tedy „nečitelnou“? Ale čím méně čteme básníky, tím více posloucháme zpěváky. I geometři nebo matematici slova, ve stylu skupiny Oulipo nebo Lettrismu,¹¹ opomíjením hudby a přetěžováním sémantické a grafické stránky přenechávají prvky poezie písni. Se sluchátky na uších vidíme celý svět tančit. Emoční řeč těla, řeč choreografické tvorby, nebyla v umění nikdy tak přítomna jako dnes. Abstrakce současných mnemotechnik posouvá tyto „informace, přenášející se jen z člověka na člověka“, do předscény a tanec, tento protipřenos, znovu propojuje paměť s tělem. Karine Saporta: „Tanečníci nedělají umění. Jsou uměním. S dílem splývají v jeden celek. Jsou jeho tělo. Jsou tělem svého umění. [...] Bude naše umění neslučitelné s četným přenášením paměti na nelidské materiály, jak to již tak dobře funguje v ostatních oblastech lidské činnosti?“, ptá se bystrá choreografka. „Náš vztah k paměti je ve vznešeném slova smyslu ‚archaický‘. To znamená svázaný s minulostí. Svázaný s podzemími, sokly a suterény budovy těla a civilizace, přírody a rafinovanosti, budovy, jež dál utváří lidský organismus.“¹² Linie Těla triumfuje na scéně i v kostele, v malém i velkém, o svátčích hudby v Paříži a za nocí modliteb v Taizé. U soudu i ve městě, kde jsou obrazové galerie hrdé na to, že již nevystavují díla, ty smutné reprezentace, ale dělají „performance“ a „happeningy“, při kterých divadelní režiséři nechávají pohltnout tělo textu tělem herce. Kruh se uzavírá. „Komunikace“, která se zrodila z úlozku komunikací středověkých (Oresme) kulminuje na svém východisku, na nulovém stupni výměny sdělení, v něm radosti z kolektivního nadšení. Vodopád slov se ztrácí v afázii.

Zvláštní obrat. Epos Rozumu se dříve četl jako emancipační přechod od smyslového k abstraktnímu, od okamžitého ke konstruovanému, jako pomalé osvobozování od zdání směrem k pravidlům, neboť podstata se neprojevuje pomocí zvuků a barev. Zákony viditelných a slyšitelných fenoménů nejsou slyšet a nejsou vidět pouhým okem, gravitační zákony se nedají zachytit tak snadno jako jablko padající ze stromu. Najednou se osvobození od těla zvrhává v osvobození tělem. Pudové, indexní nebo symbiózní už nejsou vlastnosti, od kterých třeba se odtrhnout, ale ke kterým je třeba dojít. Byla tato velká cesta Odyseou, návratem k místu zrození? Připojte se k síti, nabádají nás dnes naši učitelé. Je to neúspěch republikánského vládce, který nám říkával: „Oddělte se, rozlište se, odpoutejte se. Na nic se neohlížejte. Utečte od své kultury, té hromady předsudků, v jejichž jste zajetí.“

Odmítnutí rozvláchného dospělo ke zchátralým svatyním promluv, redukovaných na stav komunikačních orgánů. Všechny současné školní reformy směřují k podřizování písemného ústnímu, vzdálenosti kontaktu. Je to liberální, slycháme, neboť veškeré písmo je od státu a diktát je represivní akt. Je to ekologické, neboť písmo je umělé a hlas přírodní. Je to demokratické, neboť znevýhodněné děti nebo imigranti se snáze naučí jazyk mluvený než psaný. Je to prostinké (antihistorické, iracionální, antidemokratické atd.),

11 Lettrismus a Oulipo jsou francouzská literární hnutí (40. a 60. léta 20. století), která opouští od tradičních prvků poezie i prózy a hledají nové literární postupy. Členové skupiny Oulipo vytvářejí jazykové struktury pomocí matematických, logických či lexikálních pravidel, lettristé destruuji poezii ve prospěch estetiky samotných písmen a znaků. (Pozn. překl.)

12 Karine SAPORTA, *L'Art, le R et de la Mémoire*, Centre chorégraphique de Caen (1990).

ale nahrazení „erudovaného“ „lidovým“ zkrátka dobře zní. Je to „moderní“. Jako reforma pravopisu, která chce fonetizovat písemný kód, jak je jen možné (odlehčení materiální podstaty zahrnuje také slovní zásobu a gramatiku). Existuje vzájemný vztah mezi autonomií školní instituce ve městě a autonomií grafického systému v jazyce. Kdo zamítá jedno, zamítá druhé. Nenávist písma je autorizovanou formou nenávisti školy a obě dvě vyjadřují přinejmenším instinktivní odmítnutí abstrakce, ne-li přímo nenávist Rozumu. Neříkejte už: „veřejné vzdělávání“, říkejte stimulační aktivity, dialog, výměna. Nepišťte už, mladí lidé, a nečtěte už literární díla, tyto pohřební monumenty, a hned se připojte, poslouvejte informace, dívejte se na obrazovku, užijte si to bez čekání. Čím méně zanecháte stop, tím budete svobodnější.

Tento postoj, který zavedly a zároveň potvrdily poslední mladé technické generace okamžitosti, přináší odmítnutí či určitou ztrátu důvěry v zastupitelské orgány. Věřící chce okamžitého Boha, bez zprostředkujícího kněžstva („K čemu slouží Církev?“), občan chce transparentní a zároveň živé město, bez neustálých zástupců a reprezentace („Parlament je zbytečný“). Zaměstnanec chce odvolatelné a dočasné spontánní „seskupení“, bez programů a organizací („Odbory? K čemu jsou?“). Konzument chce supermarket, samoobslužný servis s volným přístupem k regálům se zbožím, bez zprostředkování prodáváči. Ministři a média sní o škole bez učitelů, supermarketu vědomostí, kde by se každý žák sám obsloužil nebo kde by počítačová vizuálnost nahradila sešit na psaní. Televizní divák a posluchač chtějí přímý přenos, pravý nebo fingovaný, jako kdyby považovali záznam nebo oprávněnou retranslaci za vysílání z druhé ruky, minimální kvality. A my zušlechťujeme filozofickou antropologii, která zušlechťuje divokou mysl, sankcionuje primitivní a odsuzuje psaní jako ztročující lest (Lévi-Strauss). K zprostředkovatelům je doba krutá. Vzestup katolicismu by logicky měl zprostředkovatele vzkřísit. On sám zařídil svůj návrat tím, že se vložil do zákonů okamžitosti, představované v tomto případě charismatickými hnutími, aby se znovu dostal na svět. Moc médií se vyznačuje v našich společnostech jak netrpělivostí k trvání, tak všeobecnou intolerancí k mediacím (k čemuž se vrací „destrukce myšlení“ a „odmítnutí politiky“).

Tedy regrese, nebo pokrok? A proč asimilovat civilizaci a písmo, jako to dělá Lucien Febvre? Je pravda, že rozdělení barbarského a civilizovaného je čin poněkud barbarský, který vypovídá více o myšlenkových limitech činitele než o jím navrhované demarkační čáře. Bylo by dost směšné zapsat ústní pod kolonku Zla a písemné pod kolonku Dobra. Ale myslím, že otázka Luciena Febvra přesto může najít svou plnou oprávněnost v oblasti, kde barbarské slovo dává smysl, v pragmatice diskurzu, která více či méně ustanovuje pravidla politické hry. Při ústním výroku se vysílatel otáčí kolem přijímatele, zatímco při písemném se přijímatel otáčí kolem vysílatele. To je polarita uznaná lingvisty, která vytváří, jak označuje Bognoux, dvě gravitační pole: v prvním posluchačstvo uvádí na oběžnou dráhu vysílatele, ve druhém vyzařující sdělení uvádí na oběžnou dráhu svoji čtenářskou obec. To dokazuje, že oralita ukrývá kmenovou a demagogickou fatalitu, sklon k jednoduchosti a zalíbení, politizaci pravdivého a spravedlivého, na kterou můžeme nahlížet se zájmem nebo s odporem. Například ve známých televizních programech jako *L'Heure de Vérité* nebo *Meet the Press*,¹³ kde vidíme veřejné činitele, super-sofisty, jak se v reálném čase honí za publikem a uznáním, které je náležitě vyčísleno momentálním dosaženým skóre při vítězství nad soupeřem. Snad je to nejprostší forma komunikativního barbarství, něco jako

13 *Meet the press* je nejstarším politickým diskusním pořadem v USA (existuje od roku 1947), založeným na rozhovoru jednoho hosta s moderátorem. Francouzský pořad *L'Heure de vérité* se vysílá 80. a 90. letech 20. století a pozvaný politik v něm odpovídal na otázky tří novinářů. (Pozn. překl.)

aréna Logosu, kde se naráz anulují ty tři tisíce let úsilí o osvobození diskurzu od očekávání publika nazývaného civilizací; náhodný a zvrtný proces; důkaz.

K tomu je tu ještě zásadní otázka. „Je to kultura spolčení“, nebo „hledání vědomostí? „Myšlenka ad dominem“, podle vlastního výběru, na požádání, nebo přiměřenost duchu a věci? Každá společnost samozřejmě kombinuje obě modalities diskurzu, vědecký a politický, a historie nám ukázala, že vláda vědců není méně krutá než vláda rétoriků. Ale logika svádění obsažená v převaze orality uvnitř veřejného prostoru je alespoň tak vražedná jako logika konformit ke psanému kódu, neměnnému převisu a předpokládanému vědění. Jistě se ukáže, že pud k ničení knih zabíjí svobodu více než bývalý kult knihy.

Linie Těla den po dni překypuje a ústí v demokracii, teplou mozaiku zbarvenou kolektivními mikroprostředími. Linie Slova ústí v republiku, s rozmyslem odhmotněnou historickou entitu, přítelkyni zákonů, knihy, interpretace, a neslučitelnou s okamžitostí (a jejíž pouhá evokace znechucuje naše mediální funkcionáře). Jestliže je republika apollónská a naše média zásadně dionýská, rozumíme jim. Političtí funkcionáři republiky nejsou považováni za ty, kteří by se bránili ztotožnění se svým publikem, neboť jsou jako „sekundární“ osobnosti svádění spíše k odkládání psaní i reflexe než k chopení se slova a okamžité transmissi. Zato lídři demokracie se trochu a z nouze podobají Zeligovi od Woodyho Allena, oné empatické a hysterické postavě, která se stává vším, čím chceme, na požádání, podle přání prostředníka. Zelig je orální chameleon, zajatec situace tváří v tvář, zvuková ozvěna rádia. Když už nepraktikujete „differanci“ po vzoru Derridy, odsuzujete se k tomu, že budete muset dělat diferenci, ráz na ráz, za každou cenu.

Historie: dovnitř a ven

Obyvatelé grafosféry měli sklon k pozorování přírody na pozadí historie. Nás to svádí k pozorování historie na pozadí přírody, přičemž uvrhujeme dialektické kategorie (rozpor, záměr, střet, celost, strategii atd.) do ahistorického prostředí. Proč tato inverze? Neřekl bych, že je třeba vysvětlovat jedno druhým, ale přemýšlet současně o odsvěcení písma a znehodnocení historie, a tedy o vysvěcení hlasu a novém zposvátnění přírody. Navrací se půvab panteismu a pohanských mytologií o kosmu – obnovené uctívání Gaii, matky nás všech, a nové kultury Země – a ve světě informace stoupá intuitivní a smyslově-motorická kultura obrazovky. Velké Bytí ještě není Lidstvím, ale Planetou, zbožštěnou koulí, fetišizovaným totemem, subjektem plného práva (jako „velká Otčina“ Edgara Morina). Když se lineární znehodnotí, historické hodnoty padají. Když ikonické stoupá, přírodě a milosti se daří dobře. Platón opovrhoval písmem a historií. Bůh Pan neřekl svoje poslední slovo, po Jeruzalému mohou přijít Atény. Je to znamení nástupu ekologické módy? Je před námi další cyklus, kterým musíme projít?

Vyvarujme se toho, abychom pouhou změnu časovosti považovali za konec doby. Ale kdo popře, že to, co ze zvyku nazýváme „historií“ – počítáme-li od Gutenberga – náhle zestárla?

Dávným předchůdcem historie založené na textech byly ústně šířené epické příběhy. Homér či Hérodotos. Ale historii jako vědu zakládá text; ani historický smysl se nerodí z obrazu nebo proudu řeči. Tento šestý smysl závisí na schopnosti psát a uchovávat dokumenty. „Tahle ohromná záhada,“ napsal Michelet o historii, „se dá číst jen velmi pomalu, stránku po stránce.“ V ovládnutí času člověkem je něco nepřekonatelně grafického. Nejen proto, že slavné historické postavy jsou většinou lidé písma – byli to vojevůdci a dobyvatelé, ačkoliv Napoleon a Alexandr se spokojili se zapisovateli a starost o trvalé stopy tak přenechávali ostatním. Ale také proto, že je tu temné spojení mezi dynamikou

vůlí a statikou rezerv, sýpkami a knihovnami, pouto mezi zemědělským a symbolickým, které napodobuje upevněnější dialektiku engramu a programu, tradice a projektu. Každý ví, že jedinec, skupina či společnost bez vzpomínek jen těžko utečou budoucnosti, která je jim vlastní. Současný zrod písma a zemědělství, zářezů a orby, prvotního společenství hlíny a ornice svádí dohromady písaře a rolníka. Pero a radlici. Označení pro stránku knihy (francouzsky page) pochází z latinského pagus, což znamená „zorané pole“, a řecké písmo nazývané „bustrofedon“, které se čte zprava doleva i zleva doprava, se otáčí stejně jako vůl při orbě na kraji pole. Toto jsou historická a etymologická fakta. Zemědělec a spisovatel kráčí spolu a historie vzniká tak, že se запиše, a od chvíle svého uložení do záznamu se rozšiřuje jako horizont. Uložení do paměti jde ruku v ruce se starostlivostí budoucích pokolení. Zahlazení stop na vertikále znamená uvolnění perspektiv na horizontále. Je tu něco náročného a zdoluhavého, co spojuje vytváření stop, sestavování faktů do řádu a dozrávání zrna. Něco pracného, drsného, neslučitelného s klouzavostí znaků, labilitou materiálních podstat, pomíjivostí půd a rolníků. S jednoduchostí našich recepcí a cest. Okamžitost – obrazy, zvuky a danosti cirkulující v rychlosti světla – odrazuje honbu za smyslem a uvolňuje napětí z čekání. Je to triviální: když můžeme být všude zároveň, nemáme chuť jít nikam.

Slovo „program“ obsahuje gram, gramatiku nebo grafickou podobu slov. Ať je to program školní nebo politický, chápeme jím ztrátu důvěry, která obklopuje pojem i slovo. Zkrátka jediná opravdová historie je ta psaná, jediné písmo je písmo historické. Zaprvé je to dáno evolucí grafické podoby slov. Můžu si prohlížet a hodnotit všechny obrazy, i když mi uniká jejich kulturní dešifrovací kód. Nemůžu ale číst všechny typy písma, i kdyby byly psány latinkou (unciála, gotické písmo či karolinská minuskule). Zadruhé je to zvláštností jazyků, která mě připojuje k lidské skupině a především k její minulosti. Naučit se cizí jazyk nutně znamená naučit se historii cizího národa. Naučit se dnes čínské písmo znamená začlenit třicet století civilizace, u hebrejštiny a řečtiny je to o trochu méně. Obraz samotný není spojen s pamětí. Takový, jaký je, může cirkulovat z jednoho konce země na druhý – udržuje vrozený kosmopolitismus, který okamžitě dělá z pozorovatele občana světa chatrných časových souřadnic. Ale především, fyzický obraz jako kladná a pozitivní plná přítomnost zkratuje starou práci negativu tím, že nemůže být nikdy sama o sobě negací. Nekuřák, nepřítomná osoba nebo úmysl jsou pro oko neviditelní. Čekám na kamarádka a ona nepřichází, možná že přijde, jako apokalypsa, spravedlnost nebo revoluce, pro tohle vše nenacházíme optickou interpretaci. Náš smysl historické orientace nemá citový a smyslový ekvivalent. Zcela závisí na psaných technikách symbolizace. Civilizace obrazu by v naprostém slova smyslu vytvořila svět bez představivosti, kde bytost přemohla přechod v nicotu, úhel pohledu, dialektiku a přítomnost, čas. Byl by to svět bez historie a reliéfu, zbavený symbolů, svět bez možností, tedy svět nemožný, abstraktní díky konkrétnosti a tak plný, až by zněl dutě. Ale tomuto světu se přibližujeme podle asymptotické křivky. Zmizení nicoty se stalo naším problémem číslo jedna.

Celý paradox Nového Řádu je obsažen v obraze *Toto není dýmka* od Reného Magritta¹⁴.

„Historií“ zkrátka nazýváme určitou praktiku nepřímého, důsledek záznamu a časového odstupu. Jednoduše řečeno, zpoždění v transmisi. Historie vklouzává do časového intervalu, který dělí událost od jejího zaznamenání. Co zůstane z aktivity, která spočívá v trans-

14 Obraz belgického surrealistického malíře René Magritta představující dýmku a doplněný nápisem „Tohle není dýmka“ (Ceci n'est pas une pipe) má vyjadřovat vztah mezi objektem a jeho reprezentací. I když je předmět zobrazen v co možná nejrealističtější podobě, není to dýmka, ale pouhý obraz dýmky. (Pozn. překl.)

formování chaosu do linie, houštiny faktů do historické knihy učesané jako pole, když je mi událost v surovém stavu se skrytým dekódováním dodaná přes tiskovou agenturu nebo, ještě lépe, přímým televizním přenosem? Když už není co napsat, neboť vše už je zaznamenáno? Proč dále vkládat do paměti, pokud zapomnění nadále kráčí s pamětí stejným krokem? Jestli se historie ukazuje postupně, smazávajíc své stopy takovou měrou, jak se vysloví nebo ukáže, čím do ní potřebuji zasáhnout? Analogická materiální podstata mi dává plody a semena zároveň: co potřebuji vyrobit? Nač se tedy zbytečně namáhat? Ale se ztrácením schopnosti přijít s časovým odstupem bychom znehodnotili nejen literární kouzlo odezvy, tak jako Chateaubriand „zaznamenává“ smrt Napoleona dva měsíce poté (doba, než zpráva přichází ze Svaté Heleny do Paříže). Ale také bychom znovu pocítili menší potřebu mít předstih před kolektivním momentem. Se ztrátou odstupu je ohrožen myšlenkový skok vpřed a strategický „pohled“ anticipátora. „Nyní je vše nyní“ znamená: přítomnost nás polapila a drží nás jako rukojmí. Už nemáme čas, on má nás. Jsem člověk zasypaný, přesycený, zadušený okamžitým odpadem konzumace informací, neboť i když tisková agentura zadržuje svoje každodenní odpadky, nějakých 14 000 depeší, které obdrží a dále nedistribuuje, „vyhodí“ mi jich ještě osm set denně, což je dost na to, aby mě znechutila a vzala mi motivaci přepisovat historii. K čemu jsou události? Aby skončily v popelnici? A už se za nimi nikdo neohlédl? „Událost je zázrak demokratických společností“ (Pierre Nora). Kroniku nahrazuje povídkou. Přeměnou na událost ztrácí čas historií. Už není třeba zasazovat do kontextu a pohlížet z perspektivy daných okolností, když se stalo nejen prestižním, ale i materiálně možným „žít se svým časem“, „nebýt pozadu“, „přilepit se na událost“. Neboť je jednodušší odolat módě, morálce a společenskému tlaku, než působivé fyzické rozkoši. Nuže, přítok okamžiků bez minulosti a budoucnosti, který se jmenuje aktualita, je pro naši psychiku zdrojem radosti, uspokojení, halucinačního ukojení skryté touhy po všudypřítomnosti a všemocnosti. Ten, kdo by chtěl vytvářet historii nebo smysl, musí tedy vybrat svému bránícímu se tělu mezi živým přenosem a dlouhodobým zápisem. Přesněji, když překročí transmisi určitý práh intenzity, vystupuje jako demise výroku. Když transmisi zabije sdělení a stane se sama o sobě sdělením, když nosič zpráv je sám o sobě zprávou, starostlivost o účinnost přispívá s ostatními méně přípustnými pocity k tomu, aby nahradily touhu po historii ambicí něco sdělit nebo touhou kontrolovat centra pro sazbu a doručování zpráv. A protože ten, kdo dělá událost, je tím, kdo ji přenáší, protagonisté světové historie se stávají kontrolory světových vysílacích sítí. Ti zaostali se touží dostat do sině slávy, ale chytří „režirují“ svět – dnešní Napoleon se jmenuje Ted Turner.

Informace je dvojnásobná: slouží události zároveň jako pomocník i nepřítel. Ničí vytvářením a vytváří ničením, neboť obojí je možné v obou směrech. Informace ztrácí svoji hodnotu s časem, událost s ním hodnoty nabývá. Co je trvalé, ve světě informace není hodnotné: zkuste prodat televizní společnosti Pythagorův teorém nebo Rimbaudovy Samohlásky! A naopak, co je dočasné, není hodnotné ve světě paměti. Burzovní tip, žhává novinka či agenturní depeše již v okamžiku svého vzniku startují běh na život a na smrt a dnešní noviny budou mít zítra nulovou hodnotu. Novinařina, jak říkal Gide, je všechno, co nás zítra bude zajímat méně než dnes, ale historie věd, umění nebo politiky tímto procházejí opačně: od amorfni a nicneřikající podoby nabývají pomalu formy a smyslu a směřují k uložení a ospravedlnění znaků. Skutečnost, že se více zajímáme o de Gaulle, Van Gogha, profesora Kastlera, mrtvé než živé, se zdá lidem okamžitosti absurdní či zavrženíhodná: oni těžko pochopí, že toto „zpoždění v admiraci“ představuje to, co zůstává z kultury, když jsme z ní všechno zapomněli.

Zkrátka, existují dva způsoby, jak uniknout historii: prostřednictvím Písma svatého, nebo zpráv. Zvěstování a poslední novinka označují obě stádia okamžitosti, počáteční a nejvyšší. Po pravdě řečeno, veškerá okamžitost je neodvratná, a tedy dogmatická, až nabírá formu biblického zjevení nebo databanky, a krutovláda okamžiku (celé tohle povýšení anekdotického, bezprostředního a lokalizovaného) se zlomyslně přidává k imobilizaci lidí věčným Bohem. Je snad něco více repetitivního než televizní zprávy, onen věčný rituál přítomnosti? Nezpochybňujeme agenturní depeši, nepřipisujeme vysílání dlouhé trvání. Hltáme všechno a bez odstupe. Učíme se myslet, ale neučíme se věřit a vidět. Skutečnost je tu sama o osobě. Definujme kult okamžitosti, aniž bychom z něj dělali démona, jako autoritativní režim vlastní společenstvím pod mediální kontrolou. „Sladká diktatura“ informace nepřináší jen soumrak děl (velké dílo je nepochopené v momentu jeho objevení) a odplatu předsudků (tyto spontánní a neproblematické evidentnosti). Ale také vylučuje proces tvorby a posouzení platnosti, čas historie a čas kritiky, oba křivolaké a kumulativní, které předpokládají nashromáždění pevných archivů, značení a svědků a zároveň nepřetržitost náležitého odbytu. Ověřit zdroj, potvrdit svědectví, obrátit chronologii, stanovit čin, datum, text – o všech těchto činnostech, o nichž se kdysi předpokládalo, že šetří čas, je již jasné, že ho nám naopak ubírají. Neboť ti, kdo jsou za ně zodpovědní, jsou vždy pod tlakem veřejné cirkulace. Kaleidoskop se přidává, znovu se otáčí. Relativistická negace každé hodnoty přináší repetitivní potvrzení hodnoty absolutní.

Konec konců, je možné, že velké táni lidského času se jednou ukáže jako mezihra mezi dvěma nehybnostmi, křišťálovým časem prvotního Písma a časem v oparu okamžitých komunikací. Vstoupili jsme do historického času náboženskou oklikou a budeme z něj vycházet turniketovými dveřmi „aktuality“.

Každý musí sám posoudit, podle toho jak ohodnotí tento nedávný výtvar, zda je historie noční můra, ze které je dobré se probudit, nebo otevřené okno nezbytné k přísunu čerstvého vzduchu. Mluví se o obou možnostech a bezpochyby by se mělo mluvit o obou zároveň. Ale vězme, že pohyb v kruhu, tedy nejpříjemnější alternativa, když už nejdeme v linii, neotvírá éru spravedlnosti. Otok přivázaný na brázdě má stále více naděje než otrok přivázaný ke kolu. Naše kruhy jsou přerušované: na první pohled v nich poskakujeme docela vesele. Pohyb se nezastavil. Ale návrat věčného new-look, bez slibu spásy i jistoty ve vzkříšení, bez vektoru a finality, řekněme kosmické kolo bez duše a odpovídajících bohů, bude dobou největší beznaděje. Tedy návrat k předreformě, ke středověké chýši. Konec revolucí, začátek revolt a selských rebelií. A to druhé, pokud bychom měli věřit historikům, je ještě krutější než první.

Ještě jednou citujme Micheleta: „Čtoucí člověče, věz dobře, že člověk bez knih a kulturního vzdělání má náhradou za to něco jiného – je pánem bolesti.“

Régis Debray a mediologie

Lenka Harantová

Régis Debray (*1940 v Paříži), výrazný, i když u nás nepříliš známý představitel současné francouzské literatury a vědy, vyniká především všestranným zaměřením svého působení či zkoumání. Můžeme ho nazvat filosofem a univerzitním profesorem (studoval filosofii v Ulmu a vyučoval na Université Jean Moulin v Lyonu), spisovatelem či romanopiscem (je autorem řady především autobiografických románů¹), politickým aktivistou (angažoval se zejména v politických bojích v Latinské Americe: na Kubě podporoval Fidela Castra, v Bolívii Che Guevaru, v Chile Salvadora Allendeho) nebo státním úředníkem (v 80. letech působil jako zvláštní poradce prezidenta François Mitterranda). Svě zážitky z cest, účasti v revolučních hnutích nebo z přátelství s předními politiky vnesl do svých politických prací, esejů a rozhovorů; bádání nad naší kulturou, myšlením a světem promítl do knih o umění, filosofických spisů a náboženských studií. Od 90. let 20. století, kdy odchází z politiky a začíná se naplno věnovat vědě, se ale jeho činnost obrací jasnějším a vyhraněnějším směrem. Právě tehdy vytváří vlastní vědeckou disciplínu a stává se „mediologem“.

S mediologií Debray přináší nový pohled na studium médií. Upozorňuje, že nemůžeme nahlížet na média pouze jako na prostředníky masové komunikace, jež slouží k předávání okamžitých informací, ale že je třeba soustředit se na trvalé zprostředkovatele transmise přenášející sdělení a symboly z generace na generaci a zaručující trvalost lidských stop. Mediologie není věda o médiích, ale o transmisi. Jejím úkolem je hledat cestu a prostředky *symbolické efektivity*, tedy procesu či schopnosti, díky které se přenášený symbol či smysl odrazí z abstraktní podoby do konkrétní – na slovech, obrazech a dalších uchopitelných produktech kultury, jež vytvářejí naše společné dědictví. Nejdůležitější vlastností či složkou média je podle Debraye hmotná, materiální podstata, neboť právě ta je podmínkou přenosu symbolických hodnot; duševní je v mediologii závislé na materiálním. Teprve se změnou materiálu vždy mohlo dojít i ke změně způsobu psaní a jedině hmotný monument je ten, který tvoří kolektivní mysl a přenáší dědictví. Symboly tedy musíme udělat hmotnými, aby byly trvalé a přežily v historii.

Podle převládajícího způsobu transmise rozděluje Debray historii civilizace na tři etapy – mediasféry. První, *logosféra*, je obdobím od vynálezu písma až do vynálezu knihtisku, kdy hlavním prostředkem komunikace a transmise je řeč, čte se nahlas a ve skupině a vládne teologická všemocnost mluvy – *Logos*. *Grafosféra* nastoupila po rozšíření knihtisku, kdy lidé začali číst očima a jedinou pravdu Bible nahradily tištěné knihy. Ty svou symbolickou nadvládu ale ztrácejí ve *videosféře*, věku elektronu, ve kterém moc nad společností přebírají média a lidé věří především tomu, co vidí na televizní obrazovce. Zatímco v *logosféře* uctivali minulost a v *grafosféře* mysleli do budoucnosti, ve *videosféře* žijí pouze v okamžiku a přítomnosti – nejvyšší hodnotu má aktualita. *Videosféra* znamená návrat orality, návrat těla a hlasu do kultury (už nepřijímáme většinu informací čtením knih, ale z úst televizních reportérů), ale již orality jiné, protože pasivní recepce sdělení se stává soukromou.

1 Neznámější z Debrayových románů jsou *L'Indésirable* [1975, Nežádoucí osoba], *Journal d'un petit bourgeois entre deux feux et quatre murs* [1976, Deník jednoho maloměšťáka uprostřed palby a mezi čtyřmi stěnami] nebo *La Neige brûle* [1977, Hořící sníh], za který získal cenu Femina. Vydal rovněž autobiografickou trilogii, ve které popisuje vlastní duševní vývoj: *Les masques* [Masky], *Loués soient nos seigneurs* [1996, Pochválení budiž vládci] a *Par amour de l'art* [1997, Z lásky k umění].

Další vývoj našich kulturních a symbolických hodnot ale vidí Debray pesimisticky. S videosférou začíná být transmise dědictví ohrožena, neboť s kultem přítomnosti a okamžitosti, podpořeným technologickým pokrokem, audiovizuálními médii a možností přímého přenosu, ztrácíme historii. Neustálým odlehčováním základních materiálů dochází ke stále větší pomijivosti kulturních stop. Tak jako vývoj písma postupoval od hliněných destiček přes papyrus a papír k elektronům, materiální, a tedy trvalá podstata našich kulturních hodnot sama o sobě mizí. Debray varuje, že se zabýváme pouze povrchním a dočasným a ztrácíme monumenty. A právě mizení historické perspektivy v našem okamžitém a technickém světě porušuje etnické rozdíly, oslabuje občanská pouta a může tak brzy ohrozit i samotnou lidskou identitu.

V základních pilířích Debrayovy teorie, postavených především na předpokladu, že změna materiální podstaty média mění způsob transmise, nacházíme řadu podobností s myšlenkami technologického determinismu a Torontské školy. Debrayův proces „odlehčování“ materiálů média odpovídá podstatě opozice *těžkých* a *lehkých* médií Harolda Innise, střídání dominance písemného a ústního a tzv. „velký návrat těla do kultury“ připomíná *vizuální* a *akustický* prostor Marshalla McLuhana a jeho „návrat ke kmenovosti“, rozdělení historie komunikace na logosféru, grafosféru a videosféru nezapře podobnost s McLuhanovými „třemi věky“: *Gutenbergovou galaxií*, *Marconiho galaxií* a *Globální vesnicí*. Velmi originální je ale Debrayův mnohvrstevný přístup k tématu, pohled na historii a podstatu komunikace a transmise v širokém kontextu nejrůznějších oblastí (teologie, historie, sémiologie, psychologie, pragmatiky, literatury či politiky); nepřehlédnutelný je jeho osobitý, literární až básnický styl výkladu, s množstvím metafor, odboček, složitých i překvapivých úvah a více či méně skrytých odkazů na slavné osobnosti, myšlenky a teorie. Výjimečná je i sama idea vytvoření vlastní vědní disciplíny, její promyšlenost a dokonalá komplexní struktura, ve které všechno zapadá do posledního detailu. Přesto vše se zatím v oblasti českého studia komunikace a médií, kde vládne spíše jednostranné nadšení anglosaskými autory a mysliteli, Régis Debray do širšího povědomí nedostal. A mezera je i v oblasti překladatelské. S výjimkou politické eseje *Révolution dans la Révolution* [česky Revoluce v revoluci, 1970] doposud žádné z jeho děl v češtině nebylo vydáno.

Vybraný úryvek Debrayovy práce je překladem z dvanácté a zároveň poslední kapitoly zakládajícího mediologického díla *Cours de la médiologie générale* [1991, Kurz obecné mediologie]², Debray zde popisuje hlavní změny způsobu transmise – srovnává dva nejdůležitější zlomy v historii přenosu sdělení: přechod od ústního vyjadřování k písemnému na přelomu logosféry a grafosféry (16. stol.) a návrat od písemného k ústnímu, který odděluje grafosféru a videosféru (20. stol.). Dva velké převraty nám autor předkládá v textu dokonale vystihujícím jeho způsob myšlení, pestrost úvah, přirovnání a obrazů, jeho všestranné zaměření i literární talent.

2 Hlavní myšlenky mediologie pak Debray shrnul ještě v *Introduction à la médiologie* [1999, Úvod do mediologie]. Řada jeho dalších děl je věnována mediologii ve vztahu k umění, politice či náboženství (např. *Vie et mort de l'image. Une histoire du regard en Occident* [1992, Život a smrt obrazu. Historie očima Západu], *L'Etat séducteur* [1993, Stát pokušitel], *Croire, Voir, Faire* [1999, Věřit, vidět konat]). V roce 1996 založil Debray časopis *Les cahiers de médiologie* [Mediologické sešity], roku 2003 časopis *Médium, transmettre pour innover* [Médium, transmise pro inovaci].